

Rok 1989

<https://rok1989.pl/r89/wstep/8599,Historia.html>
2020-04-05, 17:56

Na przełomie 1944 i 1945 roku Europa Środkowo-Wschodnia znalazła się w sowieckiej strefie wpływów. Fakt ten został milcząco zaakceptowany przez mocarstwa zachodnie w trakcie konferencji w Jałcie w lutym 1945.

Po zakończeniu II wojny światowej w Europie w maju 1945 r. głównym zwycięzcą okazał się Stalin. W efekcie wojny znacząco powiększyło się terytorium Związku Sowieckiego. Do ZSRS wcielono okupowane Litwę, Łotwę i Estonię, przyłączono fińską Karelię, blisko połowę przedwojennego terytorium Polski, czechosłowacką Ruś Zakarpacką i rumuńską Besarabię. Tereny te poddano błyskawicznej sowietyzacji i unifikacji z resztą państwa, przełamując opór miejscowej ludności.

Proces sowietyzacji i instalacji systemu komunistycznego czekał też państwa Europy Środkowo-Wschodniej, które, zachowując formalną niezależność, poddane zostały bezpośredniej kontroli Moskwy. We wszystkich tych państwach przez pewien czas zachowywano pozory demokracji, stopniowo eliminując kolejnych rywali miejscowych partii komunistycznych. Proces ten zakończył się wraz z przejściem pełni władzy przez komunistów w

Czechosłowacji, co dokonało się w lutym 1948 r. Mieszkańcy Europy Środkowo-Wschodniej próbowali się przeciwstawić temu procesowi. Przez krótki czas istniały legalne partie opozycyjne, systematycznie rozbijane przez represje i działającą od wewnątrz agenturę. W niektórych państwach (zwłaszcza w Polsce) działało podziemie zbrojne. Silny był wreszcie spontaniczny opór społeczeństwa, wyrażany m.in. przez strajki i demonstracje. Wszystkie te przejawy oporu zostały jednak brutalnie spacyfikowane.

Okres instalacji systemu komunistycznego i następujący po nim okres stalinizmu należały do najtrudniejszych w powojennych dziejach tej części Europy. Oznaczał on czas masowego terroru, który pociągnął za sobą tysiące ofiar, powszechnej kłamliwej propagandy i indoktrynacji, zniszczenie tradycyjnych struktur społecznych. W gospodarce zlikwidowano większość własności prywatnej, wprowadzono centralne planowanie, rozpoczęto forsowną industrializację, na wsi proklamowano kolektywizację. Po rozprawieniu się z opozycją przyszedł czas na walkę z Kościołami różnych wyznań, pacyfikację życia kulturalnego i naukowego, które poddano ideologicznej presji. Partia komunistyczna roztoczyła pełną kontrolę nad wszystkimi aspektami życia społecznego, w czym głównym narzędziem był budzący grozę wszechwładny aparat bezpieczeństwa. Mimo procesu destalinizacji, jaki nastąpił po 1956 r., natura systemu pozostała niezmienna. Z czasem dla utrzymania władzy nie były już potrzebne masowe represje, wystarczał powszechny strach i

kontrola nad społeczeństwem.

Narody Europy Środkowo-Wschodniej kilkakrotnie próbowały zrzucić komunistyczne jarzmo. 17 VI 1953 r. wybuchło powstanie ludowe w Niemieckiej Republice Demokratycznej. Zostało ono stłumione przez Armię Sowiecką. 28 VI 1956 r. czołgi stłumiły powstanie robotników w Poznaniu. 23 października tego roku wybuchła rewolucja na Węgrzech. Nadzieje na odzyskanie niepodległości i wolności stłumiła interwencja wojsk sowieckich, zginęło blisko 3 tysiące Węgrów. W kolejnych latach trwały masowe represje. W 1968 r. marzenie o możliwości reformy systemu porwało społeczeństwo Czechosłowacji. I tym razem reakcją Moskwy była interwencja wojskowa. 21 VIII 1968 r. CSRS najechały armie państw Układu Warszawskiego. Mimo powszechnego pokojowego oporu Czechów i Słowaków, wkrótce rozpoczął się proces „normalizacji”, a więc odbudowy komunistycznej dyktatury. Osią sowieckiej polityki stała się „doktryna Breżniewa”, zakładająca możliwość interwencji zbrojnej w każdym z państw bloku wschodniego, w którym zagrożony byłby system komunistyczny.

Swój sprzeciw wobec komunizmu kilkakrotnie wyrażali także Polacy. Obok wspomnianego wyżej powstania w Poznaniu, jesienią 1956 r. doszło do masowych protestów z żądaniem uniezależnienia od Związku Sowieckiego i przywrócenia demokracji. W 1968 r. zbuntowali się studenci, a w 1970 i 1976 – robotnicy. Dopiero jednak strajki z sierpnia 1980 r. skłoniły komunistyczne władze do kapitulacji i zaakceptowania żądania

powołania niezależnych związków zawodowych.

Powstanie „Solidarności” oznaczało początek najgłębszego i, jak się później okazało, ostatecznego kryzysu systemu komunistycznego. Mimo iż 13 XII 1981 r. wprowadzono w Polsce stan wojenny, jego konsekwencje były już nieodwracalne. Tym razem, mimo masowych represji, nie udało się spacyfikować oporu, powstało silne podziemie.

Kryzys w Polsce wpłynął także na reorientację polityki sowieckiej. Już w 1981 r. zaczęto stopniowo godzić się z myślą, iż ceną, jaką przyjdzie zapłacić za ocalenie Związku Sowieckiego może być zgoda na przemiany w Europie Środkowo-Wschodniej. Doktryna Breżniewa odchodziła do historii. Związek Sowiecki pogrążał się w kryzysie gospodarczym, coraz większe koszty gospodarcze i polityczne przynosił udział w wojnie w Afganistanie. Przegrano wyścig zbrojeń z USA. W 1985 r. funkcję sekretarza generalnego Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego objął Michaił Gorbaczow. Proklamował on politykę pierestrojki (przebudowy) i głośności (jawności), stopniowo zwiększając zakres swobód. Co więcej, Gorbaczow już w 1985 r. dał liderom innych państw komunistycznych wolną rękę w reformowaniu systemu. Początkowo z możliwości tej skorzystano głównie w Polsce i na Węgrzech.

W 1988 r. w wielu państwach bloku sowieckiego ożywiła się działalność ugrupowań opozycyjnych, powstawały nowe organizacje, dochodziło do

demonstracji i strajków. Ruchy niepodległościowe rodziły się także w Związku Sowieckim, zwłaszcza na Litwie, Łotwie, Ukrainie, w Estonii i Gruzji. Po letniej fali strajków w Polsce zapowiedziano rozmowy okrągłego stołu z umiarkowaną częścią opozycji.

Negocjacje zakończyły się podpisaniem porozumienia, w wyniku którego 4 VI 1989 r. doszło do częściowo wolnych wyborów. Społeczeństwo potraktowało je jak plebiscyt, jednoznacznie odrzucając system komunistyczny. Wkrótce doszło do dalszych zmian, w sierpniu pierwszym niekomunistycznym premierem został Tadeusz Mazowiecki.

Wydarzenia w Polsce zapoczątkowały proces upadku systemu komunistycznego w całej Europie Środkowo-Wschodniej. Jeszcze w czerwcu rozpoczęły się negocjacje między władzą a opozycją na Węgrzech, zniesienie umocnień na granicy z Austrią zapoczątkowało koniec „żelaznej kurtyny”. 23 VIII 1989 r., w pięćdziesiątą rocznicę podpisania paktu Ribbentrop-Mołotow, setki tysięcy Estończyków, Litwinów i Łotyszy utworzyło żywy łańcuch, manifestując swoją wolę odzyskania niepodległości. W październiku wybuchła „pokojowa rewolucja” w NRD, 9 listopada runął mur berliński. Wkrótce potem rozpoczęła się „aksamitna rewolucja” w Czechosłowacji, a także reformy w Bułgarii. Pod koniec grudnia obalono dyktaturę Ceaușescu w Rumunii, zwycięstwo rewolucji okupiono jednak ponad tysiącem zabitych.

W 1990 r. w większości państw Europy Środkowo-

Wschodniej odbyły się wolne wybory. Litwa, Łotwa i Estonia proklamowały niepodległość, którą w początkach 1991 r. próbowano zdusić siłą. Był to już jednak koniec Związku Sowieckiego. Po nieudanym puczu sił konserwatywnych w sierpniu 1991 r., przywódcy Rosji, Ukrainy i Białorusi proklamowali pod koniec roku rozwiązanie ZSRS. W tym samym roku upadła w Albanii ostatnia komunistyczna dyktatura w Europie. Rozwiązano Układ Warszawski i Radę Wzajemnej Pomocy Gospodarczej.

Cieniem na tych wydarzeniach położył się rozwój sytuacji w Chinach. 4 VI 1989 r., w tym samym dniu, w którym Polacy zdecydowali o odrzuceniu komunizmu, wojsko dokonało masakry studentów na placu Tiananmen w Pekinie. Zginęły tysiące osób, wielu uczestników wydarzeń do dziś pozostaje w więzieniach. Chińscy komuniści uniknęli reform politycznych i społecznych, stawiając jedynie na przemiany gospodarcze. Mimo kłopotów wywołanych rozpadem ZSRS, przetrwały także komunistyczne dyktatury w Korei Północnej i na Kubie. Również mieszkańcy niektórych państw powstałych na gruzach Związku Sowieckiego nie mogą do dziś cieszyć się pełną wolnością i demokracją.

*

Narody Europy Środkowo-Wschodniej przeszły w przeciągu minionych lat długą drogę - od totalitaryzmu do demokracji, od gospodarki centralnie planowanej do wolnorynkowej, od Układu Warszawskiego do NATO, od RWPG do Unii Europejskiej. Droga ta często nie była łatwa,

koszty reform ponosiły szerokie kręgi społeczeństwa. Warto jednak pamiętać, iż niewiele ponad dwadzieścia lat temu dzisiejsza rzeczywistość wydawała się nieosiągalnym marzeniem. Marzeniem, którego spełnienie okazało się możliwe dzięki wydarzeniom 1989 roku, roku wolności.

Sowieckie czołgi krwawo stłumiły węgierską rewolucję. Buapeszta 1956 (H. Betzler/SZ-Photo/FORUM)

Wojska Układu Warszawskiego zniszczyły nadzieje Praskiej Wiosny. Praga 21 sierpnia 1968 (Libor Hajsky/REUTERS/FORUM)

Ludzki łańcuch połączył Wilno, Rygę i Tallin w 50. rocznicę paktu Ribbentrop-Mołotow. Estonia 23 sierpnia 1989 (T.Veermae/TASS/FORUM)

Masakra studentów na placu Tiananmen.
Pekin 4 czerwca 1989 (Shunsuke
Akatsuka/REUTERS/FORUM)

Zobacz również

[Wstęp](#)

[Polska](#)

[Węgry](#)

[Niemiecka Republika Demokratyczna](#)

[Czechosłowacja](#)

[Bułgaria](#)

[Rumunia](#)